

УДК 316.6:37.015.311

СКОТНА Надія – доктор філософських наук, професор кафедри практичної психології, ректор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (skotna@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2929-8926>

АФАНАСЕНКО Валентина – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри психології, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 38, вул. Бидгощська, м. Черкаси, Україна, індекс 18000 (vallina_k911@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9219-7087>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.45.197000>

Бібліографічний опис статті: Скотна, Н., & Афанасенко, В. (2019). Соціально-психологічні витоки розвивального простору освіти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія»*, 45, 114–129. doi: 10.24919/2312-8437.45.197000.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИТОКИ РОЗВИВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ОСВІТИ

Анотація. Глобальні виклики прогресуючої складності вимагають оперативного й адекватного реагування на основі узгодженої та продуктивної особистої життєвої функції. Доречність нелінійних інноваційних непередбачуваних процесів існування у всій мінливості його змін та сценаріїв є основою творчого потенціалу людини. Творчий потенціал як синтез здібностей, характеристик та готовності і можливості продуктивної життєдіяльності формується у процесі навчальної взаємодії. Як результат, освіта стає всеохопливим процесом, що постійно функціонує. Виховання – це унікальний процес розвитку багатогранного досвіду буття, творення та розвитку духовності і продуктивного життєвого шляху. Освіта супроводжує особистісне екзистенціалістичне становлення та творчий розвиток у всьому різноманітті життєвих сенсів.

© Скотна Надія, Афанасенко Валентина, 2019

Продуктивний розвиток особистості бере свій початок від постійної динаміки освітнього простору. Особистісна потенціальна здатність до розвитку може бути реалізована в різних формах взаємодії: свідомої, несвідомої, прихованої та явної, формальної та неформальної тощо.

Навчальний простір визначається як необмежений територією та часом, нелінійний, динамічний і цілісний трансформаційний процес міжпредметного спілкування всередині інформаційної мережі глобальної комунікації. Він базувався на аналізі соціальних та психологічних агентів, які впливають на специфіку особистісного розвитку і реалізації творчого потенціалу. Освітній простір об'єднує об'єктивні, інформаційно-технологічні, емоційні, символічні, раціональні й інтелектуальні та інтуїтивно-духовні реалії: культурний та історичний досвід людства, сучасні знання про перспективи світу та людської цивілізації; архаїчне відчуття колективного несвідомого, досвід розвитку індивідуальної історії з трансперсональним досвідом; формально структурований, формалізований, спонтанно формалізований метод отримання знань; особистий, соціальний, транскультурний досвід; процеси інтеграції та диференціації, які визначають її динамічну стійкість.

Ключові слова: *освіта; простір освіти; розвиток; становлення; трансформація; особистість; творчий потенціал.*

SKOTNA Nadiya – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Department of Practical Psychology, Rector, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (skotna@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2929-8926>

AFANASENKO Valentyna – Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Cherkasy Regional Institute of Postgraduate Education of Pedagogical Workers of the Cherkasy Regional Council, 38, Bydgoskhska Str., Cherkasy, Ukraine, postal code 18000 (vallina_k911@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9219-7087>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.45.197000>

To cite this article: Skotna, N., & Afanasenko, V. (2019). Sotsialno-psykholohichni vytoky rozvyvalnoho prostoru osvity [Socio-psychological resources of the developing space of education]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Psykhologhiia» – Problems of*

Humanities. «Psychology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 45, 114–129. doi: 10.24919/2312-8437.45.197000 [in Ukrainian].

SOCIO-PSYCHOLOGICAL RESOURCES OF THE DEVELOPING SPACE OF EDUCATION

Abstract. *Global challenges of progressing complexity require prompt and adequate response on the basis of coherent and productive personal vital function. Relevancy to non-linear innovative unpredictable processes of existence in all the variability of its changes and scenarios is the foundation of the person's creative potential. Creative potential, as the synthesis of abilities, characteristics and readiness and possibility of productive vital functioning, is formed in the process of educational interaction. As a result, education becomes an all-encompassing and permanently functioning process. Education is a unique process of the development of a multifaceted experience of being, creation and development of spirituality, and fulfillment of productive life. Education is accompanying personal existentialistic formation and creative development in all the diversity of life senses.*

Productive development of the personality originates from education space permanent dynamics. Personal potential ability to develop may be implemented in various forms of interaction: conscious, unconscious, latent and explicit, formal and informal, etc.

Education space is defined as territory and time unrestricted, non-linear, dynamic and holistic transformational process of inter-subjective intercourse within information network of global communication. It was based on analyses of social and psychological agents which influence the specifics of personal development and realization of creative potential. Education space integrates objective, informational and technological, emotional, symbolic, rational and intellectual and intuitional and spiritual realities: cultural and historical mankind experience, modern knowledge about the world and human civilization perspectives; archaic sense of the collective unconscious, experience of developing individual history with transpersonal experience; formal structured, formalized, spontaneously formalized method of gaining knowledge; personal, social, trans-cultural experience; processes of integration and differentiation which determine its dynamic stability.

Keywords: *education; education space; development; formation; transformation; personality; creative potential.*

Постановка проблеми. Сучасній науковій картині світу властиве загострення проблеми вибору життєвих стратегій розвитку людства. Тому й сучасна людина передбачає не лише сповідування певної культурної традиції, а й можливості культурної трансгресії на основі унікальності особистісного вчинку та творення нових ціннісних засад культурного простору, адекватних світові, що постійно розвивається. Багатовекторний процес розгалуження комунікаційних та інформаційних мереж, що визначають світовий простір й інтегрують цивілізацію в єдину цілісну систему, відкриває людині нові можливості разом із високими вимогами до здатності їх осягнути. Життєздатність людини в мережевому суспільстві, релевантність нелінійним інноваційним і непередбачуваним процесам буття в усій варіативності його можливих змін і сценаріїв ґрунтує унікальний ресурс – творчий потенціал особистості. Як синтез здібностей, властивостей та готовності й можливості людини до продуктивної життєдіяльності, творчий потенціал конститується в освітній взаємодії.

У зв'язку з розумінням освіти як частини соціального простору, де формується здатність людини бути суспільно цінною особою і реалізувати свій природний потенціал творчості й активності, саме освіті належить визначальна роль у розв'язанні нагальних проблем сучасності.

Освіта є унікальним для людини процесом освоєння багатогранного досвіду буття, розвитку і побудови духовного світу, продуктивного життєздійснення особистості. Її можна розглядати в сукупності функцій різних соціальних інститутів, під впливом яких відбувається пізнання і становлення особистості. Освіта є супроводом її буттєвого здійснення та творчого розвитку в усьому різноманітті життєвих сенсів.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Фундаментальні дослідження щодо обґрунтування проблем і перспектив сучасної освіти представлені працями В. Андрущенка, В. Беха, В. Кременя, М. Култаєвої, С. Курбатова, В. Лутая, І. Предборської, В. Скотного, Н. Скотної, В. Молодиченка та ін. Проблематика динаміки пізнання й розвитку у викликах сучасної цивілізації та парадигмах розвитку системи освіти висвітлена в роботах вітчизняних дослідників: М. Бойченка, В. Возняка, Л. Горбунової,

Н. Скотної, І. Степаненко, та ін. У зарубіжних наукових джерелах акцентовано на визначальності параметру трансформативності освіти в сучасну епоху (Дж. Мезіроу).

Досліджуючи роль інформаційно-комунікаційної революції у сучасному світі як чинника генералізації трансгресії за бар'єри парадигм, раціональностей, соціокультурних і національних цілісностей; формування трансверсального мислення, спрямованого на встановлення переходів між відмінностями, Л. Горбунова (2015) вказує на актуальність створення світового освітнього простору з метою реалізації інтересів як окремої особистості, суспільства, так і людської цивілізації загалом.

На необхідності революції у шкільній галузі наполягає Кен Робінсон (Кен Робінсон та Лу Ароніка в праці «Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту») (Робінсон & Ароніка, 2016) переконують, що всі діти талановиті, однак у школі цього не визнають і не цінують. Автори вважають наш час сприятливим для змін в освітній галузі шляхом персоналізації освіти, зміни навчальної програми, методики викладання й оцінювання, а відтак – шкільної культури. Освіта має забезпечувати відповідні умови для того, щоб люди досягали в ній успіху. Запропонована авторами альтернативна концепція органічної освіти спрямована на інтелектуальний, фізичний, духовний та соціальний розвиток учнів. Органічна освіта передбачає усвідомлення взаємозалежності усіх складників розвитку як для кожного учня, так і для усієї спільноти. Освіта має бути зорієнтована на розвиток талантів і потенціалу усіх учнів, незалежно від їхнього соціального стану чи життєвих обставин. Органічна освіта створює максимально сприятливі умови для розвитку учнів на засадах співчуття, досвіду та здорового глузду (Робінсон & Ароніка, 2016, с. 63).

Розуміння розвивального потенціалу освіти орієнтує на доцільність наукових розвідок проблеми психологічних витоків простору освіти, а також рефлексії перспектив освіти як простору розвитку творчого потенціалу людини в умовах трансформації сучасного світу. Необхідність усунення суперечностей між об'єктивною потребою суспільної та освітньої практики щодо становлення творчої особистості та недостатньою розробленістю відповідних концептуальних і науково-теоретичних засад урахуванням

вимог і викликів сучасного світу загострює актуальність науково-психологічних пошуків. Сучасність потребує включення еволюційного режиму розвитку особистості як перманентної властивості. Розвиток не може бути статичною заготовкою чи спрямуванням на певний результат, який стабільно задовольнятиме людину і суспільство. Глобальні виклики прогресуючої складності потребують оперативної й адекватної взаємодії на основі когерентної продуктивної життєдіяльності особистості. За таких умов освіта набуває характеру всеохоплювального і постійно діючого процесу. Формальна освіта виявила обмеженість у підході до процесу навчання, пов'язаного із конкретним віковим періодом. Навіть за умови, що для визначених для формальної освіти вікових періодів характерна сензитивність до пізнання, навчання та формування умінь і навичок, сучасне життя доводить, що зріла з погляду вікової періодизації людина потребує освітнього розвитку. Набутий і зарезервований значний обсяг академічних знань, висококваліфікованих умінь і досконалих операційних навичок у високорейтинговому закладі освіти уже за його межами виявляє нерелевантність запитам суспільства і вимагає продовження навчання і розвитку необхідних компетентностей для продуктивної життєдіяльності. Актуальність проблеми освіти для дорослих репрезентує принципову неможливість її завершення. Потенційна здатність особистості до розвитку може бути реалізована у різноманітних формах взаємодії: свідомих несвідомих, латентних і явних, формальних і неформальних, тощо.

Метою статті є висвітлення результатів наукової рефлексії проблеми соціально-психологічних витоків простору освіти як визначального чинника розвитку особистості та розкриття її творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Передумови розвитку особистості закладені до її народження. Сучасні знання ембріології, гістології, психології, клінічні та експериментальні дослідження внутрішньоутробного періоду є переконливим доказом, що емоційний, психологічний та інтелектуальний розвиток особистості розпочинається ще у внутрішньоутробному періоді. С. Шиндлер і Х. Зімпріх уважають, що у пренатальний період (грец. *pre* – до; лат. *natus* – народження) розвиток дитини визначає спільне життя з матір'ю, тому зміни перебігу життєвих процесів у жінки перед-

бачають відповідні зміни в розвитку і реалізації генетичного потенціалу пренейта в його життєвому сценарії (Schindler & Zimprich, 1983).

На основі новітніх даних ембріології поведінки значущість пренатального досвіду обґрунтовує автор теорії мікропсихоаналізу С. Фанти (Фанти, 1995). Він стверджує, що плід є ультрочутливим рецептором материнської психосоматики та навколишнього середовища. Окрім того, мати передає плоду свій психічний стан (свідомий та несвідомий), свої страхи та тривоги. Вона ніби підпорядковує його своїм відчуттям, сприйманням та своїм біологічним функціям. Таким чином, несвідомий досвід взаємодії з матір'ю на пренатальному рівні є сукупністю чуттєвого сприймання, що закладає основу для розвитку і набуття знань. А. Бертин (Бертин, 1992), Д. Чемберлен (2005), Т. Верні (Верні, 1994) розглядають його як активний процес не лише між матір'ю і дитиною, а й між матір'ю, батьком і навколишнім середовищем. На переконання Н. Подобед, плід може отримувати інформацію «на клітинному рівні» (Подобед, 2001). «У жодному із моментів свого подальшого життя людина не розвивається так інтенсивно, як у пренатальному періоді, починаючи з клітини і перетворюючись у досконалу істоту, що має дивовижні здібності і незгасне прагнення до знань» (Подобед, 2001, с. 27). На думку дослідниці, виховання і навчання у пренатальному періоді відбувається в основному за рахунок «вбирання інформації». Так пренатальний досвід є базовим складником простору освіти.

Експериментально доведена можливість навчання пренейтів як за умови безпосереднього впливу на їхні тактильні та слухові аналізатори, так і опосередковано через матір. При систематичному й цілеспрямованому подразненні аналізаторів відбувається активізація нейронів, стимулюється процес утворення міжнейронних зв'язків. А. Бертин, М. Комова, Н. Чичеріна, Ф. Долто, Ф. Вельдман розробили метод афективного, психотактильного контакту – «гаптономія» (грец. Napsis – чіпати). Вплив на тактильний аналізатор може поєднуватися із впливом на слух.

Евристично цінною для розуміння простору освіти є динамічна концепція розвитку Г. Аммона (Аммон, 1995), згідно з якою на симбіотичному рівні під впливом міжособистісних стосунків із первинною групою, найперше із матір'ю, можна виз-

начити спрямування розвитку особистості: за конструктивним, деструктивним або дефіцитарним шляхом. Деструктивним характеру розвиток набуває внаслідок неможливості освоєння нового досвіду через негативну позицію матері стосовно пізнавальної активності малюка. Дефіцит досвіду реалізації конструктивної агресії та творчості під захистом симбіозу блокує розвиток і зумовлює високий рівень деструктивної агресії. Досвід позитивних і постійних симбіотичних стосунків стає основою для розвитку, метою якого є постійне розширення меж Я чи забезпечення їхньої гнучкості та творчої автономії.

Розвиток психічних і моторних функцій дітей Дж. Боулбі пов'язує з близькістю, яка забезпечує безпеку, дає змогу займатися дослідницькою діяльністю, навчатися, адаптуватися до нових ситуацій. Отже, потреба в близькості для дитини – базова. Дж. Боулбі підкреслює важливість відчуття безпеки для розвитку Его дитини. Зниження рівня базальної тривоги, корелює з упевненістю у своїх силах, і можливістю спрямовувати діяльність на пізнання навколишнього світу. У випадку високої тривоги діяльність дитини спрямована на забезпечення безпеки (Боулбі, 2003).

Міждисциплінарні дослідження пренатального періоду розвитку особистості мають евристичну цінність для розвитку філософії освіти. Стає можливим і необхідним розширення рефлексивного поля проблем освіти та переміщення акцентів на неформальну освіту як на базовий інтегрований досвід емоційно-пізнавальних стосунків особистості. У контексті нашого дослідження виявлені показники можливості й готовності до розвитку на ранніх етапах онтогенезу свідчать про освітній потенціал і роль адекватного партнерства дорослих у створенні продуктивного простору освіти. Тому сім'я є важливим фундаментальним складником простору освіти.

У прикладних дослідженнях сім'ї як первинної групи З. Фрейдом (Фрейд, 1992), В. Джемсом (Джемс, 1993), Ж. Піаже (Піаже, 1969) зацентровано увагу на «місці існування» людини, значенні емоційної близькості членів сім'ї, ролі потреб і прагнень у історії її становлення і розвитку. На думку вченого, найважливіша фаза процесу соціальної адаптації особистості – етап дитячої соціалізації – відбувається у сім'ї. Він стверджує, що саме на цій стадії закладаються основи соціального життя людини,

формується і розвиваються її моральні уявлення, розумові здібності, а соціальна адаптація ґрунтована на імітації та ідентифікації, що зумовлює величезну роль безпосереднього соціального оточення дитини. Сім'я є первинним простором становлення особистості, її характеру, світогляду на основі способу життя близьких людей. Сім'я – одна із найбільш необхідних і основних ланок буття людини. Сім'я опосередковує зв'язки особистості та суспільства, виконуючи роль своєрідного медіатора культури, інформації. Виконуючи первинну адаптацію людини в суспільстві, сім'я стає первинним освітнім простором, у якому поєднана цілеспрямована соціалізація з розвитком індивідуального творчого потенціалу людини.

Значущість родини у творчому розвитку підкреслював І. Ільїн. У праці «Шлях духовного оновлення» він пише: «...людина починає своє життя в такій сім'ї, яку вона сама не створювала: це сім'я, заснована її батьком і матір'ю, у яку вона входить одним народженням, задовго до того, як їй вдається усвідомити саму себе і навколишній світ ... дитині не доводиться вибирати і вирішувати: батько і мати утворюють ніби ту встановлену для неї долю, яка випадає їй на її життєву долю, і цю долю вона не може ні відхилити, ні змінити – їй залишається тільки прийняти її і нести все життя. Те, що виходить із людини в її подальшому житті, визначене в її дитинстві: ...існують, звичайно, вроджені схильності і дари, але доля цих схильностей і талантів – розвинуться вони в подальшому або загинуть, а якщо розквітнуть, то як саме, – визначається в ранньому дитинстві. Ось чому сім'я є первинним лоном людської культури» (Ильин, 1993, с. 142).

Сім'я, маючи освітнє навантаження, стає простором первинної освіти, у якому закладені настанови для розвитку. Далі І. Ільїн розглядає сім'ю як природно-біологічну освіту. Вона «виникає від природи, на ірраціональних шляхах інстинкту, традицій та потреб; тут люди не ставлять перед собою творчої мети, а просто живуть, задовольняють свої власні потреби, проживають свій вік, свої схильності та пристрасті і то вдало, то безпорадно витримують наслідки усього цього» (Ильин, 1993, с. 143). На думку філософа, у сім'ї зазвичай діють стихійно, ірраціонально.

Такий погляд на сім'ю виявляє певну «сліпу зону», і на цій основі розширює проблемне поле досліджень психології та філософії освіти.

У праці «Філософія вільного духу» М. Бердяєв представляє сім'ю як вихідну форму освоєння світу. Пізнання, на його переконання, не обмежене лише системою знань учених і філософів. Він розуміє це поняття як «буденне, житейське, яке перебуває під владою “загального” і під знаком наслідуваності і соціальної буденності» (Бердяєв, 1994, с. 279). Це пізнання властиве більшості людей. Воно реалізується на рівні повсякденності в сімейному досвіді.

Зміст повсякденного сімейного досвіду визначає наявність динамічних емоційно-когнітивних особливостей системи ставлення до навколишнього світу і до кожного члена та складні мережі взаємодії між ними. Як жива система сім'я перебуває під впливом навколишнього світу і взаємодіє з ним на основі обміну. Простір освіти в сім'ї створюється на основі: наявності інформації, сприйняття, переживання і засвоєння її; досвіду інтерсуб'єктивної взаємодії з членами сім'ї, наслідування їм; набуття власного емоційно-когнітивного досвіду.

Для експлікації інтерактивних процесів, що виходять за межі мікросистеми сім'ї, доцільна є рефлексія досвіду ніші розвитку. Поняття «ніша розвитку», запропоноване Ч. Супер і С. Хакнесс (Harkness, 1992), передбачає врахування таких принципів: мимовільний характер організації простору розвитку та вплив на процес розвитку ресурсів самої дитини. Нішу розвитку складають:

- зміст повсякденних фізичних і соціальних умов;
- практики виховання і догляду за дітьми;
- психологія батьків або тих, хто піклується про дітей.

Означені компоненти накладаються один на одного і перебувають у єдності динамічної реципрокної взаємодії, визначаючи унікальний зміст простору, у якому розгортається життя дитини та її розвиток. Діти однієї сім'ї живуть у різних нішах розвитку, які постійно змінюються упродовж дитинства. Досвід ніші розвитку зумовлений досвідом емоційно пережитої взаємодії особистості:

- суб'єктивним сприйняттям умов життя, життєвого простору, умов і порядку життєдіяльності; соціальних умов, зокрема, кіль-

кості членів сім'ї, наявності чи відсутності сиблінгів, членів розширеної сім'ї (дядьки, тітки, кузени, бабусі й дідусі), а також усіх інших людей, з якими дитина взаємодіє в домашньому просторі та в безпосередній близькості від нього;

– індивідуальним характером засвоєння практик освітньої взаємодії, на основі прийнятих дорослими підходів до специфічних питань виховного впливу на дітей, турботи й догляду за ними, що є нормативними для сімей і в більшому масштабі для культур; ступенем формальності або неформальності навчання, орієнтацією на залежність чи незалежність від інших людей;

– своєрідністю відображення психологічних особливостей батьків або тих, хто піклується про дітей, що зумовлене культурою і системою переконань, творчим характером реакцій на очікування дорослих щодо поведінки та розвитку дітей, їхніми уявленнями щодо цінностей, на які має орієнтуватися взаємодія.

Нішевий досвід виявляє особливість розвитку: в умовах однієї мікросоціальної ситуації діти розвиваються по-різному відповідно до індивідуальних потенційних можливостей.

Субстанціонального значення особистість набуває у сім'ї на основі взаємодії її соціокультурного потенціалу та власного творчого потенціалу. У зв'язку з цим основні умови для повноцінного розвитку особистості створює саме сім'я. Спочатку індивід приймає моральні цінності, настанови, традиції, норми життя батьків як обов'язкові, і вони стають предметом його досвіду і об'єктом для наслідування. Водночас розвиток рефлексії зумовлює переосмислення досвіду сімейної взаємодії та трансгресію за межі родинних настанов, цінностей, традицій. Однак особливості подальшого розвитку закладені в просторі сім'ї. Тому ми розглядаємо сім'ю як визначальний складник простору освіти; це відкрита система зі здатністю до саморегуляції та постійної самоорганізації. У такому розумінні сім'я є соціальним інститутом відтворення людини в широкому значенні, бо виявляє вплив на більшість трансформаційних процесів упродовж її життя.

Освіта може здійснюватися у повсякденному житті стихійно, через систему традицій, звичаїв, безпосереднє спілкування й наслідування, засоби масової інформації, у спонтанних ситуаціях взаємодії у малих групах, зокрема вуличних, чи в соціальних мережах. Простір освіти включає інституціалізовані форми роз-

витуку на основі навчальних програм освітніх установ, де соціокультурний досвід спеціально організований і концентровано визначає й утворює ієрархію цінностей суспільства і систему знань, необхідних для виконання соціально-значущих функцій. Водночас стихійно-емпіричні форми знання стають змістом повсякденного досвіду, інтегрованого в простір освіти.

Простір освіти утворюють варіативні форми пізнання і набуття досвіду, зокрема релігія, політика. Релігія є феноменом, що виник у результаті первинного акту пізнання. Вона – складник свідомості, який визначає життя людського суспільства й окремої людини. Як частина суспільного життя, свідомість уплетена в мережу соціальних відносин і сприяє виробництву культури, уможливує зрозуміння способу життєдіяльності суспільства. Релігія дає уявлення про зміст явищ, що перебувають за межами об'єктивного досвіду.

Будь-яке суспільство формує ідеологію і менталітет людей у процесі політичної освіти, яка є процесом формування політичної свідомості індивіда в політичному просторі суспільства. Політичне буття передбачає досвід перебування людини в певному ідеологічному просторі, засвоєння теорій, ідей, поглядів, уявлень, що виражають ставлення людини до політики, а також взаємодію з політичними інститутами.

На основі аналізу чинників зовнішнього світу, взаємодія з якими впливає на специфіку розвитку особистості та розкриття її творчого потенціалу, ми розглядаємо простір освіти як необмежений територіально-часовими вимірами нелінійний, динамічно-цілісний, трансформативний процес інтерсуб'єктивної взаємодії в інформаційній мережі глобальної комунікації. Простір освіти інтегрує:

– предметні, інформаційно-технологічні, чуттєво-емоційні, знаково-символічні, раціонально-інтелектуальні й інтуїтивно-духовні реальності;

– культурно-історичний досвід людства, знання сучасного світу та перспективу людської цивілізації;

– архаїчний зміст колективного несвідомого, досвід індивідуального історичного розвитку особистості із транспersonальним досвідом;

– формально-структурований, формалізований, стихійний формалізований спосіб отримання знань;
– особистий, соціальний, транскультурний досвід;
– процеси інтеграції та диференціації, що зумовлюють його динамічну стабільність (Коновальчук, 2014, 2017).

Висновки. Інтенсивна динаміка процесів у сучасному інформаційному суспільстві, пов'язана з безперервним оновленням і виникненням нового знання, доступом до великих масивів інформації, що відкриває перспективи продуктивної життєдіяльності особистості. Однак орієнтація на таку перспективу ґрунтована на здатності особистості до постійного розвитку, оволодіння новими знаннями і їхнього оновлення, творчого застосування у життєдіяльності. Перманентний розвиток особистості можливий за умов безперервної освіти впродовж усього життя.

У функціональному сенсі простір освіти стає семантичним потоком, усередині якого формується світогляд людини, та й сама вона розкривається як унікальна особистість із невичерпними творчими можливостями і здібностями. Освіта, обмежена формально-інформативним рівнем, виявляє спроможність продукувати технократичний світогляд, посилюючи кризу сучасної цивілізації. Технократично центрована освіта щонайменше зводить особистість до рівня функціонера, без належної відповідальності за здійснену активність. Доцільним та необхідним за сучасних умов є зміщення акцентів з істини прагматичних знань на істину творчого потенціалу людини. Розвиток особистості відбувається на основі постійної продуктивної творчої динаміки простору освіти.

Література

- Аммон, Г.** (1995). *Динамическая психиатрия*. Санкт-Петербург.
- Бердяев, Н.А.** (1994). *Философия свободного духа*. Москва: Республика.
- Бергин, А.** (1992). *Воспитание в утробе матери, или Рассказ об упущенных возможностях*. (Г.П. Хлуновска, Пер.). Санкт-Петербург: МНПО «Жизнь».
- Боулби, Дж.** (2003). *Привязанность*. (Н.Г. Григорьева & Г.В. Бурменска, Пер.). Москва: Гардарики.
- Верни, Т.** (1994). *Тайная жизнь ребенка до рождения*. Москва: Аква.

- Горбунова, Л.С.** (2015). *Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики*. Суми: Університетська книга.
- Джемс, В.** (1993). *Многообразие религиозного опыта*. Санкт-Петербург: Андреев и сыновья.
- Ильин, И.А.** (1993). *Сочинения. Т. 1: Путь духовного обновления*. Ю.Т. Лисица (Сост., вступ. ст. и коммент.). Москва: Русская книга.
- Коновальчук, В.І.** (2017). *Розвиток творчого потенціалу особистості у просторі освіти*. (Дис. д-ра філософ. наук). Інститут вищої освіти НАПН України, Київ.
- Коновальчук, В.І.** (2014). Характер розвитку простору освіти. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 35: Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»* (с. 196–205). Київ: Гнозис.
- Коновальчук, В.І.** (2016). *Творча особистість у просторі освіти*. Умань: ФОП Жовтий О. О.
- Пижае, Ж.** (1969). *Избранные психологические труды*. Москва: Просвещение.
- Подобед, Н.Д.** (2001). Внутриутробное воспитание плода. В Н.А. Жаркин (Ред.), *Перинатальная психология и акушерство* (с. 30–33). Волгоград: Волгоградская медицинская академия.
- Робінсон, К., & Ароніка, Л.** (2016). *Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту*. (Г. Лелів, Пер.). Львів: Літопис.
- Скотна, Н.** (2005). *Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії*. Львів: Українські технології.
- Фанти, С.** (1995). *Микросихоанализ*. Москва.
- Фрейд, З.** (1992). *Психоанализ. Религия. Культура*. Москва: Ренесанс.
- Чемберлен, Д.** (2005). *Разум вашего новорожденного ребенка*. Москва: Класс.
- Harkness, S.** (1992). The developmental niche: A theoretical framework for analyzing the household production of health. *Social Science and Medicine*, 38 (2), 217–226.
- Schindler, S., & Zimprich, H.** (1983). *Ökologie der Perinatalzeit* (pp. 24–49). Stuttgart: Hippocrates.

References

- Ammon, G.** (1995). *Dinamicheskaia psikhiiatriia [Dynamic psychiatry]*. Saint Petersburg [in Russian].

- Berdiaev, N.A.** (1994). *Filosofiiia svobodnogo dukha [Philosophy of free spirit]*. Moscow: Respublika [in Russian].
- Bertin, A.** (1992). *Vospitanie v utrobe materi, ili Rasskaz ob upushchennykh vozmozhnostiakh [Parenting, or a Tale of Missed Opportunities]*. (G.P. Khlunovska, Trans.). Saint Petersburg: MNPO «Zhizn» [in Russian].
- Boulbi, Dzh.** (2003). *Priviazannost [Attachment]*. (N.G. Grigoreva & G.V. Burmenska, Trans.). Moscow: Gardariki [in Russian].
- Verni, T.** (1994). *Tainaia zhizn rebenka do rozhdeniia [The secret life of a child before birth]*. Moscow: Akva [in Russian].
- Horbunova, L.S.** (2015). *Filosofiiia transformatyvnoi osvity dlia doroslykh: universytetski stratehii i praktyky [Transformative Adult Education Philosophy: University Strategies and Practices]*. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
- Dzhems, V.** (1993). *Mnogoobrazie religioznogo opyta [Diversity of religious experience]*. Saint Petersburg: Andreev i synovia [in Russian].
- Ilin, I.A.** (1993). *Sochineniia. T. 1: Put dukhovnogo obnovleniia [Works. Vol. 1: The path of spiritual renewal]*. T. Lisitca (Comp.). Moscow: Russkaia kniga [in Russian].
- Konovvalchuk, V.I.** (2017). *Rozvytok tvorchoho potentsialu osobystosti u prostori osvity [Development of personality's creative potential in the space of education]*. (Doctor's thesis). Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
- Konovvalchuk, V.I.** (2014). Kharakter rozvytku prostoru osvity [The nature of the development of education space]. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S. Skovorody»*. Dodatok 1 do Vyp. 35: Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru» – *The journal of humanities of the state higher educational establishment «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»*. Annex 1 to Issue 35: Thematic issue «Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space» (pp. 196–205). Kyiv: Hnozys [in Ukrainian].
- Konovvalchuk, V.I.** (2016). *Tvorcha osobystist u prostori osvity [Creative personality in the space of education]*. Uman: FOP Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].
- Piazhe, Zh.** (1969). *Izbrannye psikhologicheskies trudy [Selected Psychological Works]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- Podobed, N.D.** (2001). Vnutriutrobnoe vospitanie ploda [Intrauterine growth of the fetus]. In N.A. Zharkin (Ed.), *Perinatainaia psikhologiiia i akusher-*

- stvo – Perinatal Psychology and Obstetrics* (pp. 30–33). Volgograd: Volgogradskaiia meditsinskaia akademiia [in Russian].
- Robinson, K., & Aronika, L.** (2016). *Shkola maibutnoho. Revoliutsiia u vashii shkoli, shcho nazavzhdy zminyt osvitu [School of future. A revolution in yours school that will change education forever]*. (H. Leliv, Trans.). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Skotna, N.** (2005). *Osoba v rozkolotii tsyvilizatsii: osvita, svitohliad, dii [Person in a split civilization: education, worldview, actions]*. Lviv: Ukrainski tekhnolohii [in Ukrainian].
- Fanti, S.** (1995). *Mikropsikhoanaliz [Micropsychoanalysis]*. Moscow [in Russian].
- Freid, Z.** (1992). *Psikhoanaliz. Religiiia. Kultura [Psychoanalysis. Religion. Culture]*. Moscow: Renesans [in Russian].
- Chemberlen, D.** (2005). *Razum vashego novorozhdennogo rebenka [The mind of your newborn baby]*. Moscow: Klass [in Russian].
- Harkness, S.** (1992). The developmental niche: A theoretical framework for analyzing the household production of health. *Social Science and Medicine*, 38 (2), 217–226.
- Schindler, S., & Zimprich, H.** (1983). *Ekologie der Perinatalzeit* (pp. 24–49). Stuttgart: Hippocrates.

Стаття надійшла 01 лютого 2019 р.